

ДИНАМІКА ІНТЕРЕСУ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

На основі аналізу публікацій і дисертацій українських авторів простежено динаміку інтересу до проблем формування в учнів наукового світогляду в Україні в другій половині ХХ століття.

The dynamics of interest to the problems in forming of scientific outlook of pupils in Ukraine in the second half of the XX century is observed in the article on the basis of analysis of publications and dissertations of Ukrainian authors.

Актуальним завданням школи є формування в учнів наукової картини світу. Під науковою картиною світу ми, слідом за В.Кузьменком, розуміємо картину, яка виникає в дитини внаслідок усвідомлення нею отриманих знань, упорядкування, узагальнення інформації щодо світосприйняття, світорозуміння та світовідчуття. Це інтегрована сукупність знань, понять людини про оточуючий світ та саму себе.

Питання формування наукової картини світу в різні часи розглядали у своїх працях С.Гончаренко, В.Гудзь, Ф.Журавльов, В.Льченко, В.Кузьменко, О.Лазарович, Й.Ліпман, Н.В.Нетребко, Е.Носенко, Ю.Руденко, І.Свістула, В.Сисоєнко, А.Степанюк, В.Хрущ та ін.

Предметом нашого дослідження була динаміка інтересу науковців та освітян-практиків до проблеми формування в учнів наукової картини світу протягом другої половини ХХ століття.

Головними джерелами нашого дослідження стали дисертації, книги і статті в провідних педагогічних журналах означеного періоду. Вибір саме такої джерельної бази обумовлений наступним:

1) починаючи з кінця XVIII століття й до сьогодні, найбільш поширеним окремим комунікаційним елементом у науці є стаття, найбільш поширеною комунікаційною структурою – науковий журнал. Наукові часописи є головним засобом повідомлення про нові досягнення науки, нові знання, “фундаментальним архівним сховищем” перевірених і визнаних наукових результатів;

2) в одну групу джерел, яку умовно назвали “книги”, ми об’єднали монографії, збірники наукових праць, методичні рекомендації, матеріали наукових конференцій і педагогічних читань, науково-популярні педагогічні видання тощо. Книги також, як і статті, належать до основних засобів передачі наукових знань у часі й просторі, за допомогою яких науковці й освітяни-практики висвітлюють одержані в ході досліджень результати, передовий досвід;

3) наше дослідження неможливо було також уявити без використання такого цінного джерела, як дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора педагогічних наук. Дисертація, особливо докторська, є значним внеском у розвиток наукового знання. Без аналізу дисертацій неможливо уявити стан знань у певній галузі науки у всій повноті.

Протягом другої половини ХХ століття було надруковано значну кількість статей у педагогічних журналах (у першу чергу ми вивчали публікації в провідних українських часописах, якими були і є “Рідна/Радянська школа”, “Педагогіка і психологія” та “Шлях освіти”), монографій, методичних посібників, здійснено дисертаційні дослідження, у яких розглядалися ті чи інші аспекти формування наукового світогляду в молоді. Для того, щоб відстежити динаміку інтересу науковців й освітян-практиків до цієї проблеми, ми узагальнили й систематизували масив цих праць, підраховували їх кількість і проаналізували їх тематику.

Серед авторів перших публікацій досліджуваного періоду, присвячених різним аспектам формування наукової картини світу, – І. Винниченко (Радянська школа. – 1955. – №10) та Й. Ліпман (Радянська школа. – 1953. – №4). Стаття І.Винниченко була присвячена методиці утворення в учнів окремих наукових уявлень і понять у процесі навчання, в роботі Й.Ліпмана обґрунтовувалась важливість виховання в учнів науково-матеріалістичного світогляду.

Наприкінці 60-х років ХХ століття вийшла друком книга І.Свістули “Формування наукового світогляду – найважливіше завдання комуністичного виховання: Матеріали на допомогу лектору”, а І.Солдатенков захистив кандидатську дисертацію з теми “Шляхи підвищення ролі засвоєння суспільствознавчих знань старшокласниками у формуванні їх наукового світогляду”. У дисертаційних дослідженнях Л.Нарочної (“Руководство усвоением младшими школьниками первоначальных знаний о взаимосвязи в природе”) та О.Єрьомкіна (“Межпредметные связи как средство обеспечения сознательного и прочного усвоения знаний (на материале изучения истории, литературы, экономической географии в старших классах средней школы)”) розглядалися окремі аспекти формування в учнів наукової картини світу. Шляхи формування діалектико-матеріалістичного світогляду розглянув у своїй статті в журналі “Радянська школа” (1966, №8) О.Лушников.

У 70-ті роки ХХ століття, судячи з кількості й тематики публікацій і дисертацій, у яких розглядалися різні аспекти формування наукової картини світу в учнів, інтерес науковців й освітян-практиків до цієї проблеми зміцнів. У “Радянській школі” були надруковані статті “Актуальні проблеми формування в учнів наукового світогляду” (автори – Ю.Руденко та Ю.Гудзь, 1979, №1), “Роль вчителя у формуванні наукового світогляду учнів” (Ф.Журавльов, 1977, №2), “Основи формування комуністичного світогляду учнів” (М.Лисенко, 1975, №1). Низка публікацій були присвячені питанням оволодіння учнями науковими знаннями й методами наукового пізнання (автори – Б.Коротяєв, М.Мірошниченко, М.Коротяєва, 1978, №1; В.Неділько, 1975, №11; В.Паламарчук, 1977, №9).

У 1977 році в центральному видавництві “Радянська школа” вийшла друком книга Ю.Руденка “Формування в учнів науково-матеріалістичного світогляду”. Окремі питання формування в учнів загальноосвітніх шкіл наукової картини світу розглядали у своїх виконаних у 70-ті роки ХХ століття дисертаційних дослідженнях І.Шаповал (тема дисертації – “Вплив міжпредметних зв’язків у викладанні математики і фізики на розвиток інтересу учнів старших класів до науки, 1971 р.) та В.Ільченко (тема дисертації – “Формирование у учащихся представленый об общности основных законов неживой природы в процессе взаимосвязанного изучения физики и химии”, 1975 р.).

У 80-ті роки ХХ століття дещо збільшилась кількість публікацій і дисертацій, у яких розглядалися проблеми формування в учнів наукової картини світу. Так, на сторінках “Радянської школи” був представлений досвід запровадження міжпредметного семінару “Взаємозв’язок природи і суспільства” (автор статті – Л.Лаврух, 1982, №4). Г.Панченко та Г.Уварова запропонували шляхи формування у школярів наукових понять (1983, №12), С.Гончаренко – марксистсько-ленінського (1983, №1), а Ю.Змієв – принципи формування науково-матеріалістичного світогляду школярів (1980, №1). М.Білий обґрунтував засоби розкриття зв’язків між предметами природничо-математичного циклу (1983, №1), а Н.Вадзюк – шляхи використання світоглядного потенціалу навчального предмета (1985, №12). Т.Козак, П.Фещенко та М.Яворський розглянули в своїй статті процес формування в учнів наукової картини світу як складову атеїстичного виховання (1985, №10), а Г.Молчанова та Е.Златкіна – ідейно-політичне виховання як основу формування наукового світогляду, поряд з формуванням комуністичних поглядів і переконань (1983, №9).

Цінним внеском у розробку питань формування у підростаючих поколінь наукової картини світу стали кандидатська дисертація Л.Хомич “Система межпредметных заданий как средство формирования научного мировоззрения школьников (9 – 10 классы общеобразовательной школы)” (1986 р.) та докторська дисертація у формі наукової доповіді

С.Гончаренка “Методологические и теоретические основы формирования у учащихся естественнонаучной картины мира” (1989 р.).

У період з 1990-го по 2000-й рік значно збільшується кількість дисертаційних досліджень, автори яких розглядають ті чи інші аспекти формування в учнів наукової картини світу. Серед авторів таких робіт – О.Шаповал (“Формування світоглядної культури старшокласників у процесі засвоєння знань про людину і суспільство”), Є.Дурманенко (“Формування наукового світогляду підлітків у процесі засвоєння інтегрованих знань про людину і суспільство”), Л.Корміна (“Формування світоглядних знань підлітків у процесі навчально-пізнавальної діяльності”), О.Мащенко (“Формування системи знань про природу”), Н.Шахірева (“Інтеграція знань учнів молодшого шкільного віку про людину та світ”) та інші. Особливо слід відзначити докторську дисертацію А.Степанюк “Методологічні та теоретичні основи формування цілісності знань школярів про живу природу”.

У 90-ті роки ХХ століття ряд науковців у своїх дисертаціях дослідили можливості використання в навчально-виховному процесі школи інтеграційних зв'язків для розв'язання проблеми формування в учнів наукової картини світу. Це: В.Моштук, який визначив дидактичні умови інтеграції споріднених навчальних предметів з метою формування в учнів наукової картини світу; М.Арцишевська, яка обґрунтувала теоретико-методичні засади інтеграції знань про суспільство в змісті шкільної освіти; Є.Дурманенко, яка розглянула шляхи формування наукового світогляду підлітків у процесі засвоєння інтегрованих знань про людину і суспільство; К.Гуз, О.Ільченко та О.Мащенко, які запропонували інтегровані курси з природознавства, спрямовані на формування системи наукових знань про природу та системи технологізованих знань учнів.

Інтегративну освіту як засіб формування наукової картини світу і картину світу як теоретичну основу інтеграції змісту шкільної освіти, її інтегруючий і гуманізуючий фактор розглядали в своїх книгах та статтях С.Клепко (видана в 1998 р. книга “Інтегративна освіта і поліморфізм знання”), О.Савченко, В.Дедович, І.Зязюн, Л.Липова, А.Ясинська, М.Арцишевська, А.Степанюк, Е.Носенко, В.Гудзь (статті в журналах “Рідна школа”, “Педагогіка та психологія”, “Директор школи, ліцею, гімназії”, “Шлях освіти”).

З.Чернявська та Н.Головка в своїх дисертаційних дослідженнях розглянули шляхи використання комп'ютерів та засобів відеоінформації для узагальнення і систематизації знань учнів, а також для організації їх самостійної роботи з формування понять природничих наук.

Значним внеском у розробку проблеми формування в учнів загальноосвітніх шкіл наукової картини світу стала написана українським науковцем В.Ільченко і видана в Москві російською мовою книга для вчителів “Формирование естественно-научного миропонимания школьников”, підготовлена нею разом з К.Гузом освітня програма “Довкілля”, серія її статей, опублікованих у 90-ті роки ХХ століття в журналах “Рідна школа” та “Педагогіка і психологія”. Фактично В.Ільченко в своїх роботах обґрунтувала концептуальні засади та технологію інтеграції змісту природничонаукової освіти з метою формування не лише міцних знань учнів, а й їх наукового світогляду взагалі.

Слід відзначити, що протягом другої половини ХХ століття публікувалося чимало робіт і захищалися дисертації (протягом означено періоду їх було 3 – дві – в 70-ті й одна – у 80-ті роки ХХ століття) з атеїстичного виховання, автори яких торкалися питань формування в учнів наукової картини світу. За нашими підрахунками, у 50-ті роки ХХ століття в центральних виданнях було опубліковано разом 22 статті і книги з питань атеїстичного виховання, у 60-ті – 28, у 70-ті – 13, у 80-ті – 33. У 90-ті роки перестали друкуватися книги з питань атеїстичного виховання, а в журналі “Рідна/Радянська школа” було надруковано лише 2 статті на цю тему – і то одна з них мала назву: Чи потрібен атеїзм школі? (“Рад. шк”, 1990, №8).

Проведений аналіз дає нам підстави зробити висновок про те, що загалом на кінець ХХ століття відбулося зменшення кількості наукових робіт з питань формування наукової картини світу в учнів, у той час як ця проблема не втратила на той час своєї актуальності.

Вона залишається актуальною і зараз, в умовах, коли поширюються різноманітні секти, войовничі релігійні та навколорелігійні течії тощо. Про це свідчить і той факт, що її обговорення неодноразово відбувалося в Раді Європи. І українські, і закордонні спеціалісти визнають, що школа не справляється із завданням формування наукового світогляду (див., наприклад, статтю К.Щьоткіної “Еволюція знання” в газеті “Дзеркало тижня” за 6 – 12 червня 2009 р.). Тому пошук шляхів формування в учнів наукової картини світу на основі засвоєння ними достовірних наукових знань про природу, суспільство і людину, оволодіння вмінням думати, спираючись на ці знання, і робити висновки є перспективним напрямком подальших психолого-педагогічних досліджень.

УДК 371.64 “1920-1930”

Т.К. Завгородня

ЧИТАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ВИХОВАННЯ УЧНІВ І МОЛОДІ ГАЛИЧИНИ (1920-1930 РОКИ)

*Люди перестають думати,
Коли перестають читати.
Дідро.*

У статті на тлі сучасного стану виховної роботи з учнями, використання в ньому такого засобу, як книжка, тих проблем, які існують, висвітлюється досвід організації читання як засобу виховання у теорії і практиці навчання й виховання в Галичині досліджуваного періоду.

In the article on the basis of the modern state of educate work with students, use in it such tool, as a book, those problems which exist, experience of organization of reading as a tool of education in a theory and practice of teaching and education in Galichini of explored period is lighted.

Важливою проблемою сучасного суспільства є проблема виховання нових поколінь українців. За твердим переконанням відомого педагога С. Гончаренка, “...педагогічна драма виховання стрімко перетворюється на загальнонаціональну трагедію”, тому, за його переконанням, першочерговим завданням школи, сім’ї, педагогічної науки є пошук нових підходів “...до розв’язання найголовнішого, пріоритетного завдання – добре виховати шкільну молодь” [1].

Це твердження українського педагога співзвучне з думкою академіка Д. Лихачова. Він підкреслює, що для нього “головне не освіта, а виховання. Школа повинна й освіту давати з виховною метою. Культура вимагає освіти, але найважливіше в ній – виховання людини” [2: 54]. Підтримує цю точку зору про значення виховання в становленні особистості і В.Сухомлинський, який зазначав, що “...ніякі закони, нехай вони будуть найсуворіші і нещадні, ніякі обмеження і заборони не допоможуть, якщо не буде тонкої, умілої, наполегливої виховної роботи” [3: 253].

Незаперечним засобом становлення особистості учня є виховний вплив літератури. За словами В. Сухомлинського, “читання відкриває перед людиною привабливість інтелектуального життя” [4: 527], “вдумливе читання, одухотворене захопленням і бажанням більше знати, – найважливіший засіб, що запобігає тяжінню до неробства, пустого проведення часу” [5: 467], “книга – головний, вічний, неминучий світоч, джерело багатого духовного життя шкільного колективу” [5: 480]. Він навіть вважав читання важливим показником ефективності як виховної роботи (“Я вважаю виховну мету досягнутою лише тоді, коли кожен хлопець, кожна дівчина з н а й ш л и книжку, яка лишає глибокий слід в їх душах на все життя”) [6: 418], так і рівня вихованості особистості, підготовленості до життя